

Espriu perd, a contracor, tots els seus secrets arenyencs

ARXIU CINTO MORE

A l'esquerra, circ de gitanos a la riera d'Arenys de Mar, davant la plaça de la Vila, l'any 1918. Salvador Espriu en parla a *El doctor Rip*. És una de les fotos que il·lustra la nova edició de l'estudi *Aproximació històrica al mite de Sinera*. A la dreta, Salvador Espriu, criat a Arenys de Mar, va provar d'impendir, sense èxit, que es descobrissin les claus del mite de Sinera.

Les claus de la Sinera espriuana acaben de ser completades, amb la nova edició, augmentada, de l'estudi 'Aproximació històrica al mite de Sinera'. Espriu no volia que es descobrís la base històrica del mite i es va oposar a l'edició del llibre.

No volia que els seus lectors descobrissin les claus del mite de Sinera. No volia que es detectés la base històrica i real del seu món de ficció. Salvador Espriu va demanar als seus familiars i amics que es neguessin a ajudar les tres persones d'Arenys de Mar que es van proposar d'airejar les fonts arenyencs de la seva obra.

I quan aquests tres estudiosos, gràcies a la col·laboració generosa de

molts convilatans, van presentar el resultat de la recerca, el poeta es va enfadar tant que va escriure una narració, "Pas i notícia de la Trinquis", en la qual relativitza, a través d'un diàleg irònic, el pes de la fidelitat a la base històrica en la creació literària, i hi fa esment explícit de les diferències entre la Trinquis descrita pels tres arenyencs —convertits en el personatge Efreim Pedagóg— i el que

recorda el segon personatge, Salom, *alter ego* de l'autor.

El resultat de la recerca va ser el llibre *Aproximació històrica al mite de Sinera*, publicat per l'editorial Curial l'any 1983. I els seus autors, Agustí Espriu i Malagelada (1946), guionista i realitzador de cinema i televisió, parent llunyà de l'escriptor; Núria Nogueras i Baró (1956-2000), llicenciada en ciències de la informació; i Maria Assumpció de Pons i Recolons (1956), mestra.

L'escriptor va refusar de col·laborar amb els tres estudiosos, adduint, recorda ara Agustí Espriu i Malagelada, que el coneixement de la base de la seva inspiració no contribuiria a fer més comprensible la seva literatura.

Mort Espriu, ara fa 25 anys, els familiars ja es van sentir deslliurats de la imposició, van posar a la disposició pública la documentació requerida, i van parlar quan calia amb els inves-

tigadors. A més, durant tots aquests anys, l'interès dels universitaris per l'obra d'Espriu ha augmentat notablement i, a partir de l'anàlisi aprofundida de les seves obres, s'han descobert noves fonts i referències arenyenques, de l'àmbit familiar o local. D'una altra banda, un dels tres autors de l'estudi va mantenir viva la seva recerca, un cop editat el llibre. És Agustí Espriu i Malagelada.

Entre les recerques pròpies, i les dels restants estudiosos de l'escriptor i historiadors locals, Espriu i Malagelada ha pogut presentar una nova versió del llibre, ara editat per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, notablement augmentada i actualitzada. Salvador Espriu ja s'ha quedat sense gairebé cap dels seus secrets arenyencs. Dels altres secrets, els referits als món bíblic, hebreu i greco-llatí, ja se n'han ocupat i se n'ocupen els filòlegs universitaris.

Calia, a més, incorporar els resultats dels estudis dels textos de tema sine-renc publicats per Espriu després l'edició del volum. També és una edició revisada i corregida, perquè algunes de les noves descobertes han obligat a refer o matisar les afirmacions del 1983.

Madame de Pantostièrre. Per exemple, el personatge de Madame de Pantostièrre, esmentat un parell de vegades a l'obra d'Espriu. Quan els tres investigadors preparaven la primera edició van pensar que era un personatge històric, atès que apareix al poema de les *Cançons d'Ariadna* titulat "L'ós Nicolau", en un context d'esdeveniments arenyencs reals. Però no en van trobar cap rastre documental, ni figurava en el record de les persones grans d'Arenys, i van pensar que devia ser una invenció del poeta.

L'any 1999, bo i fent una recerca per a un altre treball, Agustí Espriu i Malagelada va trobar per casualitat una fitxa a l'arxiu municipal Fidel Fita d'Arenys de Mar, datada l'any 1855, que feia referència a un expedient sobre la conducta de la mestra Maria de Regla Pantostier, directora de l'escola pública de nenes de la població, i la seva possible destitució. Era el personatge!

La mala conducta era de caire econòmic i social. Cobrava a les nenes pobres que l'ajuntament els oferia l'escola de franc; quan va deixar de

tenir minyona, agafava les pobres més grans i els feia fer les feines de casa, sense pagar-los cap ral. Finalment, tenia una marcada predilecció per les alumnes de pagament, fins al punt que la major part de la seva atenció la dedicava a les de casa bona, en detriment de les pobres. Hom desconeix, però, si la destitució es va portar a terme.

Com que a Espriu la informació sobre la mestra li devia arribar per via oral, l'autor afrancesa el nom en Pantostièrre, tot i que aquesta forma no existeix en francès, diu Espriu i Malagelada, perquè el cognom Pantostier és occità. Al poema "L'ós Nicolau", ple d'efemèrides de l'Arenys vuicentista, es refereix al francès de la mestra en to irònic: "I madame de Pantostièrre,/ vinguda de Vallgorguina/ a parlar polit francès." No hi ha constància, però, que ensenyés llengua francesa.

El personatge torna a aparèixer a la narració "Sota la fredor parada d'aquests ulls", i aquí és una dona "delicada", però també l'elogi és irònic, perquè del context es dedueix que és matussera.

Com va pervenir a Espriu l'existència de la mestra? És un enigma. Podia haver-la recollida de les tertúlies

paternes i de l'àvia paterna, Isabel Torres i Català, que el nét va incorporar a la seva literatura amb el nom de Calamanda, nascuda el 1838 i que, per tant, tenia disset anys quan es formà expedient a la mestra. Potser va assistir a la seva escola i tot. El cas és que li'n devia arribar la imatge de persona bescantada, impopular.

El pis de Barcelona. Gràcies als nous documents i estudis apareguts passada la primera edició del volum, Espriu i Malagelada ha vist per exemple que el conte "Les figuretes de pessebre", escrit el 1973 per a la revista infantil *Cavall Fort*, és inspirat, amb algunes petites deformacions, en l'ambient del pis de Barcelona dels Espriu, amb una àvia, la mare, la minyona, una família nombrosa i la visita d'unes germanes i d'un oncle, Nicolau Mut-su-Hito, *alter ego* de Nicolau Castelló, germà de la mare de l'escriptor, Escolàstica.

La narració, diu Espriu i Malagelada, "està ambientada en el pis d'una família de Lavinia, calcada, amb més o menys precisió, de la família d'Espriu durant la infantesa de l'escriptor".

Segons l'estudiós, la mare de la narració, Leocrícia –nom poc comú i es-

La Trínquis, els darrers anys de la seva vida, probablement vers el 1916.

JOAQUIM CASTELLÓ. ARXIU MUNICIPAL FIDEL FITA D'ARENYS DE MAR

En Saragossa, personatge espriuà, ofereix vi a Vicenç –dos tipus pintorescos de la població–, a la Riera d'Arenys, l'any 1916.

drúixol, com Escolàstica–, es presenta amb alguns trets de caràcter que es podrien aplicar a la mare autèntica, tal com la veia Espriu: “Mortificada i malaltissa, la nostre mare portava el pòndol de la casa i governava tothom amb guant de seda i tremp de ferro.”

Prohibició. L'oncle Nicolau Castelló i Moles és traslladat a la ficció espriuana amb el nom de Nicolau Mutsu-Hito. Apareix en diversos contes i proses. A la primera edició de *l'Aproximació històrica al mite de Sinera*, el fet es trobava en estat d'hipòtesi. La intuïció ha estat confirmada, mort ja l'escriptor, per la persona a la qual Espriu va prohibir que ajudés els tres investigadors, la seva germana, Maria Lluïsa.

“Quan preparàvem la primera edició, havíem quedat amb Maria Lluïsa –ens diu Agustí Espriu i Malagelada– que ens deixaria llegir un llibre de memòries inèdit del pare, Francesc Espriu i Torres. L'havia dictat a Maria Lluïsa i a la seva amiga Maria de la Pau Lossius, entre els anys 1938 i 1939. Vam quedar al cap d'uns quants dies. Però en tornar a casa seva, ens va dir, consternada, que en Salvador li havia prohibit de deixar-nos-el.”

Mort Salvador, la germana no únicament els va deixar llegir el llibre, sinó que el va editar. El llibre *Memòries del notari Espriu* va aparèixer l'any 1996

i ha resultat ser una font d'informació molt valuosa per a detectar el món familiar en l'obra espriuana i perfilar les biografies de familiars i parents de l'escriptor, però també de personatges singulars d'Arenys de Mar incorporats a l'obra espriuana, com l'Hereu Quiliè i l'Escombreta.

La Sala Mercè. Un espai arenyenc present a l'obra espriuana és la Sala Mercè. Apareix a l'inici de *Primera història d'Esther*. Durant molts anys, va ser el centre recreatiu de més relleu de la població. N'eren fundadors i promotors els germans Josepa i Francesc Espriu i Torres, la tia i el pare de l'escriptor, però es van vendre l'edifici on havien obert el negoci, la dècada següent. El 1968 va ser transformat en cinema i el 1986 va ser enderrocat, per donar pas a un immoble.

L'autor fa referència explícita o implícita al local en diversos apartats de *Les roques i el mar, el blau*, aparegut el 1981. Agustí Espriu i Malagelada llança en la nova edició de l'estudi una tesi personal, per la qual la Sala Mercè adquireix en aquesta obra una nova dimensió. D'una banda, dedueix que Espriu ens indica –encara que a vegades sigui de manera encoberta– que tot el llibre es desenvolupa íntegrament a la Sala Mercè, sala que freqüentava perquè la família, en vendre's el local, es va reservar la propietat d'una llotja de sis places.

Per una altra, Espriu i Malagelada afirma que tota l'obra en prosa es desenvolupa de fet a la Sala Mercè, a excepció de *Primera història d'Esther*, representada en un jardí. Precisament, al parlament inicial, Espriu diu que l'obra s'hauria de representar a la Sala Mercè, però com que en aquell moment no està disponible per neteja o per reformes, l'escenificació del drama ha de tenir lloc al “jardí dels cinc arbres”.

És lloc comú entre els especialistes que l'Espriu madur va fer extensiva a tota la seva literatura la concepció que les trames narratives eren una representació teatral que, com la vida de l'ésser humà, tenia lloc al “gran teatre del món”, sovint per a ell un teatre de marionetes, amb què heretava un dels grans referents de la literatura barroca, que coneixia a fons.

No és estrany que Espriu, que tan sovint fa servir com a material bàsic literari el seu món familiar i el del seu poble, se serveixi per simbolitzar el “gran teatre del món” –diu Espriu i Malagelada– de dos indrets que per a ell tenien fortes connotacions sentimentals, la Sala Mercè, fundada pel pare i la seva tia, i “el jardí dels cinc arbres”, el de l'eixida de la casa familiar arenyenca del poeta, escenari de llargues estones de joc del petit Salvador.

El joc de la Mimula. És totalment nou l'apartat dedicat al joc de la Mimula, una variant dels diversos jocs de saltar i parar. Espriu i Malagelada ha aplegat per via oral diverses versions de la cantarella en vers que acompanyava cada salt i les compara amb la que fa servir l'autor al capítol II de *Laia*, capítol vertebrat entorn d'un joc que era habitual en la mainada d'Arenys quan Espriu era petit.

De l'estudi comparatiu, ha establert que la versió d'Espriu s'acosta a la més antiga, si bé hi introdueix algunes modificacions tendents a esborrar castellanismes, arcaïsmes o defectes de mètrica. Com en més apartats, l'estudi hi incorpora els resultats de recerques fetes pels filòlegs. En aquests cas, el treball sobre *Laia* elaborat per Gabriel-la Gavagnin i Víctor Martínez-Gil.

També hi incorpora la informació, que troba en l'article introductori que Jordi Castellanos va fer al *Josafat* de Prudenci Bertrana l'any 2002, segons la qual el mas Aspriu de la novel·la *L'hereu*, de Bertrana mateix, que correspon al Mas Espriu de l'Esparra, a la comarca de la Selva, pertanyia a la nissaga de l'autor de *Laia*. El mas va ser comprat als Espriu el 1833 per Marcel·lí Bertrana, avi de Prudenci Bertrana.

Estudi imprescindible. Per a Agustí Espriu i Malagelada, el detall de les fonts arenyencs ens ajuda a estimar més l'obra d'Espriu. L'autor va decidir de convertir la població en un mite literari i és natural que hi hagi lectors que vulguin saber com va fer aquest pas, així com ho volen saber els filòlegs que li preparen les edicions crítiques.

El professor Joan Alegret ja va jutjar imprescindible l'estudi en el pròleg a

la primera edició. Va considerar que permetria d'assaborir l'autor amb més profunditat. Hi havia, naturalment, també, patriotisme arenyenc en els tres investigadors, com deia Alegret, però també n'hi ha en Espriu. Com escriu ara Espriu i Malagelada, el jove Espriu, a través, en gran part, de les tertúlies familiars, quedà seduït pel passat esplendorós d'Arenys de Mar.

Calia saber quin era l'Arenys de Mar que va veure créixer l'escriptor, ben diferent de l'actual, i aquest objectiu omple les primeres pàgines de l'estudi realitzat pels tres arenyencs espriuans.

Si el motiu inicial del projecte era documentar els indrets, costums i tradicions, personatges i fets de la infantesa i joventut de Salvador Espriu —comenta Lluïsa Julià al pròleg de la nova edició—, aviat es va transformar, per extensió, en un amplíssim panorama de la vila, des dels seus orígens fins a l'Arenys de tot el segle XX, fins al punt, afegeix la filòloga, que actualment és l'estudi de conjunt més complet sobre la història d'Arenys de Mar: hi són dibuixats l'orografia, el paisatge, l'activitat econòmica i cultural i la seva gent, de captaires a milionaris, com Josep Xifré.

La Trinquis. Amb el nom d'Esperança o Esperanceta Trinquis, Espriu eleva a la categoria de sinerenga la captaire d'Arenys Merceditas, àlies *la Trinquis*. El poeta hi té una especial obsessió. És, potser, diuen els tres autors de l'estudi, el personatge pintoresc de qui parla més sovint.

Li dedica una "Cançó d'Esperanceta Trinquis", dins *Les cançons d'Ariadna*: "Reina de les coves,/ Esperança Trinquis,/ plena de minoves,/ tarot a la clepsa,/ mitges al garró/, has begut les gotes/ del darrer flascó."

Els autors de l'estudi van escriure: "Es cobria el cap amb un mocador; el 'tarot a la clepsa', d'Espriu, és pura invenció." La informació era corroborada per una fotografia feta els darrers anys de la seva vida, cap al 1916.

Això de banda, també indicaven que si bé Espriu li fa mantenir una intensa vida de relació amb dos personatges imaginaris, colla de l'aristocràcia d'embriacs i desarrapats de Sinera, va ser una captaire solitària.

De tot l'estudi, el cas de la Trinquis

A dalt, a la platja d'Arenys, el pallebot Reminda, de cals Nois Grossos, transporta gènere cap a Mallorca, el 1903. Espriu incorpora a la seva obra les exportacions de cals Nois Grossos i les fa arribar fins a Pèrsia. A baix, vista d'Arenys de Mar amb el turó del Mal Temps al fons, a la darrera dècada del segle XIX.

va molestar especialment Espriu —per això escriu el conte "Pas i notícia de la Trinquis"—, perquè es tracta d'un dels personatges més emblemàtics de la seva obra.

Com han escrit Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil, i recorda Espriu i Malagelada a la segona edició, "Espriu devia interpretar aquest treball, per una banda, com una mena de desemmassament de l'aura llegendària i purament literària que havia volgut crear al voltant de la Trinquis, i, per una altra, com una manera de qüestionar les variants que havia aportat a les dades històriques".

El fet és que es va mostrar irritat, i va considerar el treball dels tres arenyencs

com una intromissió inadmissible en el seu món de ficció. Fins al punt que prohibia als seus amics i familiars que el llegissin. Segons Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil, el llibre havia ferit la sensibilitat de l'escriptor, perquè l'interpretà com una intrusió irreverent en el seu laboratori literari.

Però ni el gremi filològic, ni els arenyencs, ni els espriuans, ni els familiars, ni el Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu d'Arenys de Mar, ni els editors (Curial, PAM) no han compartit la irritació espriuana. L'obra d'un autor no pertany, finalment, als lectors?

Lluïsa Bonada